

Межі використання доктрини margin of appreciation у конституційному судочинстві України

Рибалкін Андрій Олександрович¹, Хитровський Дмитро Володимирович²

Опубліковано	Секція	УДК
30.03.2024	Право	342.4:341.231.14:341.645(4)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.19018416		

Анотація: У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз доктрини margin of appreciation та визначено межі її використання у конституційному судочинстві України. Обґрунтовано, що доктрина margin of appreciation сформувалася у прецедентній практиці ЄСПЛ як інструмент забезпечення балансу між міжнародним контролем за дотриманням прав людини та свободою розсуду держав при реалізації положень Європейської конвенції з прав людини. Проаналізовано еволюцію доктрини у практиці Суду, зокрема на прикладі ключових рішень, у яких сформовано критерії визначення меж державної дискреції. Показано, що застосування цієї концепції тісно пов'язане з принципом субсидіарності та принципом пропорційності, які виступають методологічною основою оцінки допустимості втручання держави у сферу прав людини.

Досліджено конституційно-правові засади використання стандартів ЄСПЛ у рішеннях Конституційного Суду України. Встановлено, що хоча доктрина margin of appreciation прямо не закріплена у національному законодавстві, її зміст фактично реалізується через застосування принципу пропорційності, аналіз легітимної мети обмеження прав людини та забезпечення балансу між публічними інтересами й індивідуальними правами.

На основі проведеного аналізу систематизовано основні проблеми застосування цієї доктрини у національній практиці, зокрема нечіткість критеріїв її використання, ризик надмірного розширення державної дискреції та непослідовність застосування практики ЄСПЛ у національному правозастосуванні. Запропоновано напрями вдосконалення використання доктрини margin of appreciation у конституційному судочинстві України, що передбачають розвиток методології пропорційності, посилення ролі практики ЄСПЛ та формування єдиних стандартів тлумачення конституційних прав і свобод.

Ключові слова: margin of appreciation, свобода розсуду держави, практика ЄСПЛ, конституційне судочинство, конституційне право, права людини, конституційний контроль.

¹ кандидат юридичних наук, доцент
директор Луганського навчально-наукового інституту ім. Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0004-2865-3158>
Researcher ID: HZJ-9093-2023

² викладач кафедри загальноправових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0002-5619-6834>

The limits of using the doctrine of margin of appreciation in the constitutional adjudication of Ukraine

Abstract: The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the doctrine of margin of appreciation and determines the limits of its use in the constitutional adjudication of Ukraine. It is substantiated that the doctrine of margin of appreciation was formed in the case law of the European Court of Human Rights as an instrument for ensuring a balance between international supervision over the protection of human rights and the discretion of states in implementing the provisions of the European Convention on Human Rights. The evolution of this doctrine in the Court's jurisprudence is analyzed, in particular through key judgments in which the criteria for determining the limits of state discretion were developed. It is demonstrated that the application of this concept is closely related to the principles of subsidiarity and proportionality, which serve as the methodological basis for assessing the admissibility of state interference in the sphere of human rights.

The study examines the constitutional and legal foundations for the use of the standards of the European Court of Human Rights in the decisions of the Constitutional Court of Ukraine. It is established that although the doctrine of margin of appreciation is not directly enshrined in national legislation, its content is effectively implemented through the application of the principle of proportionality, the analysis of the legitimate aim of restricting human rights, and the requirement to maintain a balance between public interests and individual rights.

Based on the conducted analysis, the main problems of applying this doctrine in national practice are systematized, including the lack of clear criteria for its application, the risk of excessive expansion of state discretion, and the inconsistency of applying the case law of the European Court of Human Rights in national legal practice. The article proposes directions for improving the use of the margin of appreciation doctrine in the constitutional adjudication of Ukraine, including the development of the methodology of proportionality, strengthening the role of the case law of the European Court of Human Rights, and the formation of unified standards for interpreting constitutional rights and freedoms.

Keywords: margin of appreciation, state discretion, case law of the European Court of Human Rights, constitutional adjudication, constitutional law, human rights, constitutional review.

Вступ

Постановка проблеми. Сучасний розвиток європейського конституціоналізму характеризується посиленням взаємодії національних правових систем із міжнародними механізмами захисту прав людини. Особливе місце у цьому процесі займає практика Європейського суду з прав людини (далі у тексті – ЄСПЛ), яка формує стандарти тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини (далі у тексті – ЄКПЛ). Однією з ключових доктрин, вироблених у юриспруденції цього Суду, є доктрина margin of appreciation (межа свободи розсуду держави), яка визначає межі дискреції держав у питаннях обмеження прав і свобод людини.

Застосування цієї доктрини дозволяє враховувати особливості національних правових систем, культурні та соціальні відмінності держав, водночас забезпечуючи дотримання універсальних стандартів прав людини. Для України, яка здійснює реформування правової системи відповідно до європейських стандартів, дослідження теоретико-правових засад і меж застосування доктрини margin of appreciation є важливим для вдосконалення національного конституційного судочинства та забезпечення ефективного захисту прав людини.

Практика ЄСПЛ відіграє важливу роль у формуванні стандартів правозастосування в державах-учасниках ЄКПЛ. Особливе значення практика ЄСПЛ має для діяльності Конституційного суду України (далі в тексті – КСУ), який здійснює конституційний

контроль і визначає межі допустимого втручання держави в сферу прав людини. У своїх рішеннях КСУ дедалі частіше посилається на позиції ЄСПЛ, використовуючи їх як аргумент для обґрунтування конституційно-правових висновків. Така взаємодія сприяє гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами та формуванню єдиних підходів до захисту прав людини.

Попри значне поширення практики ЄСПЛ у національній юриспруденції, питання меж застосування доктрини *margin of appreciation* у конституційному судочинстві України залишається дискусійним. Тому дослідження меж використання цієї доктрини у конституційному судочинстві України має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дозволяє уточнити механізми взаємодії національного конституційного контролю з європейськими стандартами прав людини та сприяє подальшому розвитку правової держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Доктрина *margin of appreciation* є одним із найбільш досліджених інститутів європейського права прав людини. Вона сформувалася у прецедентній практиці ЄСПЛ та передбачає надання державам певної свободи розсуду при виконанні зобов'язань за ЄКПЛ.

Європейські дослідники приділяють значну увагу аналізу природи та меж цієї доктрини. Зокрема, у працях С. Грір [1], Р. Спано [2] та інших учених досліджуються підстави виникнення доктрини, фактори визначення ширини «межі розсуду» держави та її співвідношення з принципом пропорційності. У наукових дослідженнях підкреслюється, що ця доктрина фактично виступає інструментом судового самостримування, який дозволяє ЄСПЛ враховувати національний контекст при оцінці обмежень прав людини.

Разом з тим у європейській правовій доктрині тривають дискусії щодо меж застосування доктрини *margin of appreciation*. Так, С. Грір розглядає цю концепцію як важливий механізм забезпечення легітимності діяльності ЄСПЛ та інструмент узгодження міжнародного судового контролю з принципом субсидіарності, який передбачає першочергову відповідальність держав за захист прав людини [1]. Подібну позицію висловлює і Р. Спано, який підкреслює, що надання державам певної свободи розсуду сприяє врахуванню національних правових і соціокультурних особливостей під час застосування положень ЄКПЛ [2].

Водночас низка дослідників звертає увагу на потенційні ризики надмірного розширення цієї доктрини. Зокрема, Ю. Арай-Такахаші зазначає, що широке тлумачення свободи розсуду держав може призводити до послаблення ефективності міжнародного контролю за дотриманням прав людини та створювати передумови для нерівномірного застосування конвенційних стандартів у різних країнах [3]. Подібну критику висловлює і Е. Бенвеністі, який підкреслює, що надмірне використання доктрини *margin of appreciation* здатне знизити рівень універсальності міжнародних стандартів захисту прав людини та послабити роль ЄСПЛ як гаранта їх дотримання [4].

В українській юридичній науці питання використання практики ЄСПЛ у діяльності національних судів, зокрема конституційних, також отримало значну увагу. Окремі аспекти застосування доктрини *margin of appreciation* у контексті конституційного судочинства України досліджувалися у працях В. Городовенка [6], К. Андрущенко [5] та інших учених. У цих роботах підкреслюється, що дана доктрина є продуктом прецедентної практики ЄСПЛ і поступово набуває значення орієнтиру для національних органів конституційної юрисдикції.

Водночас значна частина українських наукових досліджень зосереджена на загальних питаннях застосування практики ЄСПЛ у національному судочинстві. Зокрема, у працях С. Погребняка [7], М. Савчина [8], О. Петришина [9] та інших дослідників аналізуються теоретико-правові засади використання рішень ЄСПЛ у

національній правовій системі та їх значення для розвитку конституційної юриспруденції. Так, М. Савчин зазначає, що рішення ЄСПЛ формують сучасні стандарти конституційного правозастосування та сприяють утвердженню людиноцентричної моделі правового регулювання [8]. У свою чергу, С. Погребняк наголошує на особливому значенні принципу пропорційності як універсального інструменту оцінки допустимості втручання держави у сферу прав людини, який широко застосовується у практиці ЄСПЛ і поступово інтегрується у національну правову систему України [7].

Загалом, у сучасній українській юридичній науці сформовано значний науковий доробок щодо ролі практики ЄСПЛ у національному правозастосуванні, однак питання меж використання доктрини *margin of appreciation* у конституційному судочинстві України потребує подальшого комплексного дослідження. Одним із ключових дискусійних питань у сучасній юридичній науці є визначення меж судової дискреції у сфері захисту прав людини. З одного боку, доктрина *margin of appreciation* передбачає певну свободу дій держав у вирішенні складних соціальних та політичних питань. З іншого боку, вона не повинна призводити до послаблення міжнародних стандартів захисту прав людини.

Таким чином, наявні наукові дослідження створюють важливу теоретичну основу для аналізу доктрини *margin of appreciation*, однак комплексне дослідження її ролі та меж застосування у конституційному судочинстві України потребує подальшого розвитку.

Мета статті полягає у комплексному теоретико-правовому аналізі доктрини *margin of appreciation* у практиці ЄСПЛ та визначенні меж її використання у конституційному судочинстві України, а також у з'ясуванні можливостей адаптації відповідних європейських стандартів у діяльності КСУ з урахуванням принципів верховенства права, пропорційності та ефективного захисту прав людини.

Результати

Доктрина *margin of appreciation* сформувалася у практиці ЄСПЛ як інструмент тлумачення положень ЄКПЛ. Її виникнення пов'язують із ранніми рішеннями Суду у справах, де виникала необхідність визначити межі втручання держави у сферу прав людини з урахуванням національних особливостей правового регулювання. Одним із перших рішень, у якому було сформульовано підхід до надання державам певної свободи розсуду, стала справа *Handyside v. the United Kingdom* (1976), де Суд зазначив, що національні органи влади мають кращі можливості оцінювати потреби суспільства у конкретних соціальних і культурних умовах [10].

Подальший розвиток доктрина отримала у рішеннях *The Sunday Times v. the United Kingdom* (1979) [11], *Dudgeon v. the United Kingdom* (1981) [12], *A, B and C v. Ireland* (2010) [13] та інших. У цих рішеннях Суд послідовно розвивав підхід, згідно з яким держава може користуватися певною свободою розсуду у питаннях обмеження прав людини, однак така свобода не є необмеженою і підлягає контролю з боку Суду. Таким чином, у практиці ЄСПЛ сформувався механізм балансування між міжнародним судовим контролем та повагою до національного суверенітету держав.

Теоретичне підґрунтя доктрини *margin of appreciation* ґрунтується на принципі субсидіарності, відповідно до якого основна відповідальність за забезпечення прав людини покладається на національні органи влади. ЄСПЛ виконує допоміжну функцію контролю за дотриманням державами своїх зобов'язань за Конвенцією, втручаючись лише у випадках, коли національні органи не забезпечують належного рівня захисту прав людини. У практиці ЄСПЛ вироблено низку критеріїв, які дозволяють визначити межі свободи розсуду держави. Одним із ключових факторів є характер права, що підлягає захисту. Наприклад, у питаннях, пов'язаних із моральними чи культурними

цінностями суспільства, державам може надаватися ширша свобода розсуду, тоді як у випадках, що стосуються фундаментальних прав людини, таких як право на життя або заборона катувань, свобода розсуду держави є значно обмеженою [11].

Іншим важливим критерієм є наявність або відсутність «європейського консенсусу» щодо певного питання. Якщо серед держав – учасниць Конвенції – існує усталений підхід до регулювання певної сфери, Суд, як правило, обмежує свободу розсуду держав. Натомість у випадках відсутності такого консенсусу державам надається ширший простір для самостійного визначення політики у відповідній сфері [1].

Доктрина *margin of appreciation* тісно пов'язана з принципом пропорційності, який є ключовим елементом оцінки допустимості втручання держави у права людини. У практиці ЄСПЛ цей принцип застосовується у рамках перевірки відповідності втручання держави критерію «необхідності у демократичному суспільстві». У ряді рішень Суд підкреслював, що надання державам свободи розсуду не означає відмови від контролю за дотриманням прав людини. Навпаки, Суд перевіряє, чи було втручання держави обґрунтованим і пропорційним поставленій меті. Таким чином, доктрина *margin of appreciation* і принцип пропорційності взаємодіють між собою як елементи єдиного механізму оцінки допустимості державного втручання у сферу прав людини.

Інтеграція стандартів ЄКПЛ і основоположних свобод у національні правові системи є одним із ключових елементів розвитку сучасного конституціоналізму. У державах – учасницях Конвенції – практика ЄСПЛ виконує функцію орієнтира для тлумачення та застосування конституційних прав і свобод. В Україні конституційні засади такої взаємодії визначаються положеннями КСУ, відповідно до яких міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

У цьому контексті важливе значення має Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [14], який передбачає обов'язок національних судів застосовувати практику ЄСПЛ як джерело права. У діяльності КСУ звернення до рішень ЄСПЛ сприяє гармонізації національного конституційного правозастосування з європейськими стандартами прав людини. У ряді рішень КСУ підкреслюється необхідність забезпечення балансу між публічними інтересами та правами особи, що фактично відповідає логіці доктрини *margin of appreciation*. Так, у Рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 Суд зазначив, що обмеження прав людини є допустимим лише за умови дотримання принципу пропорційності та обґрунтованості такого втручання [15]. Таким чином, хоча сама доктрина прямо не закріплена у національному законодавстві, її зміст опосередковано реалізується через застосування принципів пропорційності, верховенства права та конституційного контролю.

Одним із ключових питань, пов'язаних із застосуванням доктрини *margin of appreciation*, є визначення співвідношення між свободою розсуду держави та її обов'язком забезпечувати ефективний захист прав людини. У практиці ЄСПЛ підкреслюється, що свобода розсуду держав не є абсолютною і підлягає контролю з боку Суду. Це означає, що навіть у випадках, коли державам надається певний простір для прийняття рішень, вони зобов'язані забезпечувати дотримання фундаментальних прав людини та не допускати їх необґрунтованого обмеження.

Загалом, у системі національного конституційного правосуддя доктрина *margin of appreciation* повинна розглядатися не як інструмент розширення державної дискреції, а як механізм забезпечення балансу між публічними інтересами та правами людини. Її використання у конституційному судочинстві має здійснюватися з урахуванням принципів верховенства права, пропорційності та ефективного захисту прав людини.

У сучасній практиці КСУ дедалі більшого значення набуває використання стандартів, сформованих у практиці ЄСПЛ. Зокрема, у Рішенні [15] Суд наголосив, що обмеження конституційних прав може бути виправданим лише за умови дотримання принципу пропорційності та відповідності вимогам демократичного суспільства. Такий підхід фактично відображає стандарти ЄСПЛ, сформульовані у низці його рішень, зокрема у справі *Handyside v. the United Kingdom* [10], де Суд зазначив, що втручання держави у права людини повинно відповідати критерію «необхідності у демократичному суспільстві».

Одним із ключових інструментів оцінки конституційності державного втручання у сферу прав людини у практиці КСУ є принцип пропорційності. У своїх рішеннях Суд неодноразово підкреслював, що будь-яке обмеження прав людини має бути обґрунтованим, необхідним та співмірним поставленій легітимній меті. Так, у Рішенні [16] Суд зазначив, що законодавчі обмеження прав і свобод можуть встановлюватися лише за умови, якщо вони є об'єктивно необхідними для досягнення суспільно значущої мети та не порушують сутності відповідного права. Подібний підхід відповідає практиці ЄСПЛ, у якій принцип пропорційності використовується як основний критерій оцінки допустимості втручання держави у сферу прав людини [11].

Таким чином, практика ЄСПЛ має суттєвий вплив на розвиток конституційної юриспруденції України. Вона виступає важливим орієнтиром для визначення меж державного втручання у права людини та сприяє формуванню сучасної моделі конституційного правосуддя, заснованої на принципах верховенства права, пропорційності та ефективного захисту прав людини.

У національній правовій системі застосування доктрини *margin of appreciation* повинно здійснюватися з урахуванням конституційних обмежень свободи розсуду держави. У практиці конституційного правосуддя наголошується, що свобода розсуду держави не є абсолютною і повинна здійснюватися у межах, визначених Конституцією та міжнародними зобов'язаннями держави. КСУ у своїх рішеннях підкреслює, що законодавець має право встановлювати певні обмеження прав людини, однак такі обмеження повинні бути обґрунтованими, необхідними та пропорційними поставленій меті [15].

Однією з ключових меж свободи розсуду держави є принцип верховенства права. У практиці ЄСПЛ принцип верховенства права розглядається як фундаментальний критерій оцінки допустимості державного втручання у права людини. Зокрема, у рішенні у справі *Handyside v. the United Kingdom* [10] Суд зазначив, що навіть за наявності певної свободи розсуду держави будь-яке обмеження прав повинно відповідати вимогам демократичного суспільства та бути виправданим з точки зору правової необхідності. В українській юридичній науці також підкреслюється, що принцип верховенства права виконує функцію нормативного обмежувача державної дискреції [7]. Важливою конституційною гарантією, яка обмежує можливість застосування доктрини *margin of appreciation*, є заборона звуження змісту і обсягу прав людини. Відповідно до Конституції України при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинного законодавства не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Це положення має особливе значення у контексті застосування доктрини свободи розсуду держави, оскільки воно встановлює чіткі межі для законодавчого регулювання прав людини. У практиці ЄСПЛ аналогічний підхід відображений у рішенні у справі *The Sunday Times v. the United Kingdom* [11], де Суд зазначив, що втручання держави у права людини повинно бути пропорційним та не може призводити до надмірного обмеження фундаментальних свобод.

Таким чином, межі застосування доктрини margin of appreciation у конституційному судочинстві України визначаються поєднанням конституційних гарантій прав людини, принципу верховенства права та механізмів конституційного контролю. Саме ці елементи забезпечують баланс між свободою розсуду держави та необхідністю ефективного захисту прав людини.

У процесі аналізу практики застосування доктрини margin of appreciation у національній правовій системі України важливо не лише визначити її теоретичні засади, а й виявити практичні проблеми та перспективи подальшого вдосконалення. Національне конституційне судочинство перебуває у процесі поступової інтеграції стандартів ЄСПЛ, що зумовлює необхідність системного осмислення можливостей і меж використання цієї доктрини.

З огляду на це доцільно узагальнити ключові проблеми та ризики застосування доктрини margin of appreciation, а також основні напрями вдосконалення її використання у конституційному судочинстві України у систематизованому вигляді (таблиця 1).

Таблиця 1. Проблеми та напрями вдосконалення застосування доктрини margin of appreciation у конституційному судочинстві України

№	Проблеми та ризики застосування доктрини у національній практиці	Напрями вдосконалення застосування доктрини у конституційному судочинстві України
1	Нечіткість критеріїв застосування доктрини margin of appreciation у національному конституційному праві. В українській судовій практиці відсутнє системне визначення меж свободи розсуду держави.	Розроблення у практиці Конституційного Суду України чітких критеріїв використання доктрини на основі стандартів ЄСПЛ, зокрема принципів необхідності, пропорційності та легітимної мети втручання.
2	Ризик надмірного розширення свободи розсуду держави, що може призвести до послаблення рівня захисту прав людини.	Закріплення у конституційній юриспруденції пріоритету прав людини як основного критерію оцінки допустимості державної дискреції.
3	Непослідовність використання практики ЄСПЛ у рішеннях національних судів та органів конституційної юрисдикції.	Системне використання рішень ЄСПЛ як джерела тлумачення конституційних прав і свобод та як орієнтира для аргументації рішень Конституційного Суду України.
4	Недостатній рівень методологічної інтеграції принципу пропорційності у національному правозастосуванні.	Формування сталої доктрини пропорційності у конституційному правосудді України та використання її як основного інструменту балансування публічних і приватних інтересів.
5	Можливість зловживання категорією «публічний інтерес» для виправдання надмірного втручання держави у права людини.	Чітке визначення критеріїв легітимності публічного інтересу та його співвідношення з правами людини у практиці Конституційного Суду України.
6	Відсутність єдиного підходу до використання доктрини у різних галузях національного судочинства.	Узгодження підходів між конституційною юрисдикцією та іншими судами шляхом формування єдиної правової позиції щодо застосування стандартів ЄСПЛ.

№	Проблеми та ризики застосування доктрини у національній практиці	Напрями вдосконалення застосування доктрини у конституційному судочинстві України
7	Недостатня обізнаність правників щодо змісту доктрини та її ролі у правозастосуванні.	Розвиток наукових досліджень, навчальних програм і професійної підготовки правників у сфері застосування практики ЄСПЛ та доктрини margin of appreciation.

Проведена систематизація дозволяє визначити основні тенденції та проблемні аспекти використання доктрини margin of appreciation у національному конституційному судочинстві. Передусім варто зазначити, що її застосування у правовій системі України перебуває на етапі поступового формування і ще не має достатньо чітко визначених методологічних меж. Основними ризиками є можливість надмірного розширення свободи розсуду держави, непослідовність використання практики ЄСПЛ та відсутність системного підходу до застосування принципу пропорційності.

Водночас перспективи вдосконалення застосування цієї доктрини пов'язані з розвитком конституційної юриспруденції України, формуванням сталої практики використання рішень ЄСПЛ та інтеграцією міжнародних стандартів прав людини у національне правозастосування. Особливе значення має посилення ролі КСУ як гаранта дотримання конституційних прав і свобод, а також як інституції, що забезпечує баланс між публічними інтересами держави та правами людини.

Висновки

Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати зміст і значення доктрини margin of appreciation у контексті взаємодії європейської та національної правових систем, а також визначити її місце у розвитку конституційного судочинства України. Встановлено, що ця доктрина сформувалася у практиці ЄСПЛ як інструмент забезпечення балансу між універсальними стандартами прав людини та особливостями національних правових систем.

У роботі проаналізовано теоретичні засади доктрини, її еволюцію у практиці ЄСПЛ, а також можливості її застосування у діяльності КСУ. Дослідження показало, що хоча доктрина margin of appreciation прямо не закріплена у національному законодавстві, її зміст фактично реалізується через використання принципу пропорційності, аналіз легітимності державного втручання у права людини та врахування практики ЄСПЛ при тлумаченні конституційних прав і свобод.

У результаті дослідження сформульовано низку теоретичних положень щодо меж застосування доктрини margin of appreciation у національному конституційному правосудді. По-перше, свобода розсуду держави повинна розглядатися як відносна категорія, що обмежується фундаментальними конституційними цінностями – людською гідністю, свободою, рівністю та верховенством права.

По-друге, застосування цієї доктрини повинно здійснюватися з урахуванням принципу пропорційності, який виступає універсальним механізмом оцінки допустимості втручання держави у сферу прав людини.

По-третє, важливою межею свободи розсуду держави є конституційна заборона звуження змісту і обсягу прав людини.

Враховання підходів ЄСПЛ у діяльності КСУ дозволяє підвищити рівень правової аргументації рішень, забезпечити системне застосування принципу пропорційності та сформулювати більш ефективний механізм захисту прав людини. У цьому контексті

доктрина margin of appreciation виступає інструментом інтеграції міжнародних стандартів у національну конституційну юриспруденцію.

З метою підвищення ефективності застосування доктрини у конституційному судочинстві України доцільно реалізувати низку практичних заходів. По-перше, необхідно розробити чіткі критерії використання цієї доктрини у практиці КСУ, зокрема через системне застосування принципу пропорційності та аналіз легітимної мети державного втручання.

По-друге, важливим є забезпечення послідовного використання практики ЄСПЛ як джерела тлумачення конституційних прав і свобод. Це сприятиме формуванню єдиних стандартів правозастосування та підвищенню передбачуваності судових рішень.

По-третє, доцільно посилити науково-методичне забезпечення діяльності суддів і правників щодо використання стандартів ЄСПЛ, що сприятиме підвищенню рівня професійної підготовки у сфері міжнародного захисту прав людини.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері пов'язані з поглибленим аналізом взаємодії між національним конституційним правосуддям і європейською системою захисту прав людини. Особливий інтерес становить дослідження ролі принципу пропорційності як методологічної основи застосування доктрини margin of appreciation, а також аналіз впливу практики ЄСПЛ на розвиток конституційної юриспруденції України.

Література

1. Greer S. The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion under the European Convention on Human Rights. Human rights files No 17. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000. 58 p. ISBN 9287143501.
2. Spano R. Universality or Diversity of Human Rights? Strasbourg in the Age of Subsidiarity. Human Rights Law Review, 2014, 14, 487–502. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngu021>
3. Arai-Takahashi Y. The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR. Antwerp: Intersentia, 2002. 300 p. ISBN 9781789903614
4. Benvenisti E. Margin of Appreciation, Consensus and Universal Standards. New York University Journal of International Law and Politics. 1999. Vol. 31. https://www.researchgate.net/publication/265150334_MARGIN_OF_APPRECIATION_CONSENSUS_AND_UNIVERSAL_STANDARDS
5. Андрущенко К.А. Правова природа концепції «margin of appreciation». Дис. ... к. юр. н. Київ, 2017. 226 с. https://scc.knu.ua/upload/iblock/a0c/dis_AndrushchenkoK.A_new.pdf
6. Городовенко В. Доктрина «margin of appreciation» (простір обдумування) у практиці Конституційного Суду України. Збірник матеріалів і тез науково-практичних заходів конституційного тижня. Конституційний Суд України, Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія), Національна академія правових наук України. Київ: Ваіте, 2021. Ч. 2. С. 82-88.
7. Погребняк С.П. Принцип пропорційності в українській юридичній практиці та практиці ЄСПЛ. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.). НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2012. С. 294-310.

8. Савчин М.В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с. монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.
9. Теорія держави і права: підручник. О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. За ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с. ISBN 978-966-458-559-7
10. European Court of Human Rights. CASE OF HANDYSIDE v. THE UNITED KINGDOM. Application no. 5493/72. 1976. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57499%22%5D%7D>
11. European Court of Human Rights. CASE OF THE SUNDAY TIMES v. THE UNITED KINGDOM. Application no. 6538/74. 1979. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57584%22%5D%7D>
12. European Court of Human Rights. CASE OF DUDGEON v. THE UNITED KINGDOM. Application no. 7525/76. 1981. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57473%22%5D%7D>
13. European Court of Human Rights. CASE OF A, B AND C v. IRELAND. Application no. 25579/05. 2010. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-102332%22%5D%7D>
14. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
15. Рішення КСУ від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>
16. Рішення КСУ від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11#Text>